

KAPITEL 4 / CHAPTER 4⁴**ECONOMIC EXPERTISE OF DEPOSIT OPERATIONS OF BANKS:
FEATURES AND PROCEDURE****DOI: 10.30890/2709-2313.2023-23-02-019****Вступ**

За даними Національного банку України на 1.12.2022 р. в Україні за реєстром налічувалось 67 діючих комерційних банків із загальною вартістю активів – близько 2,5 трлн. грн. [1]. Аналіз розвитку банківської системи дозволяє виявити основні джерела фінансування активних операцій, яких за питомою вагою найбільше у структурі банківських пасивів. В якості зазначених джерел виступають строкові депозити та кошти на поточних рахунках, роль яких у формуванні ресурсної бази банківських установ привертає увагу багатьох вітчизняних науковців, серед яких: А. Герасимович, О. Добровольська, І. Землякова, Л.Кулаковська, А.Міхалків, Т. Мулик, Р.Піскунов, Л.Снігурська, Б.Усач та інші.

У багатьох практиків представлено типові помилки при здійсненні депозитних операцій, серед яких: (1) невідповідність термінів обліку коштів на балансових рахунках термінам, встановленим в депозитному договорі; (2) несвоєчасність і неповнота виплати відсотків за депозитним договором; зарахування та списання коштів на депозитний рахунок юридичної особи, минаючи розрахунковий рахунок; (3) проведення розрахункових операцій з депозитного рахунку юридичної особи; (4) відсутність зарахування відсотків за вкладом на розрахунковий рахунок, якщо не передбачено їх приєднання до вкладу; (5) невідповідність суми залишку коштів в особових рахунках даним балансу; (6) зміна відсотків в односторонньому порядку, якщо інше не обумовлено в договорі. Отже, на сьогодні, досить чітко прослідковується важливість розуміння експертизи за депозитними операціями з урахуванням постійних змін законодавчої та нормативно-правової бази. До завдань статті належить важливість вирішення взаємопов'язаних питань теоретичного, практичного та методичного характеру при проведенні судово-економічної експертизи депозитних операцій.

⁴*Authors: Akymenko Olena Yuriivna, Zholobetska Maryna Borysivna, Bugaenko Oksana Dmytrivna*

В сучасних умовах банки розробляють свою власну депозитну політику для забезпечення ефективного функціонування, розвитку та досягнення амбітних цілей. При розробці депозитної політики банки зазвичай враховують певні правила її формулювання та реалізації з урахуванням того, що: (1) депозитна політика допомагає банкам залучати фінансові ресурси від населення та юридичних осіб; (2) ці кошти в подальшому ймовірно використати для надання кредитів, інвестування в реальний сектор економіки та розвиток нових проектів. Крім того, ефективна депозитна політика може впливати на рівень споживання і інвестування, що важливо для забезпечення макроекономічної стабільності країни та регулювання грошової маси.

Депозитна політика банку є одним з ключових елементів для досягнення його стабільного функціонування та сприяння економічному росту держави загалом (рис.1).

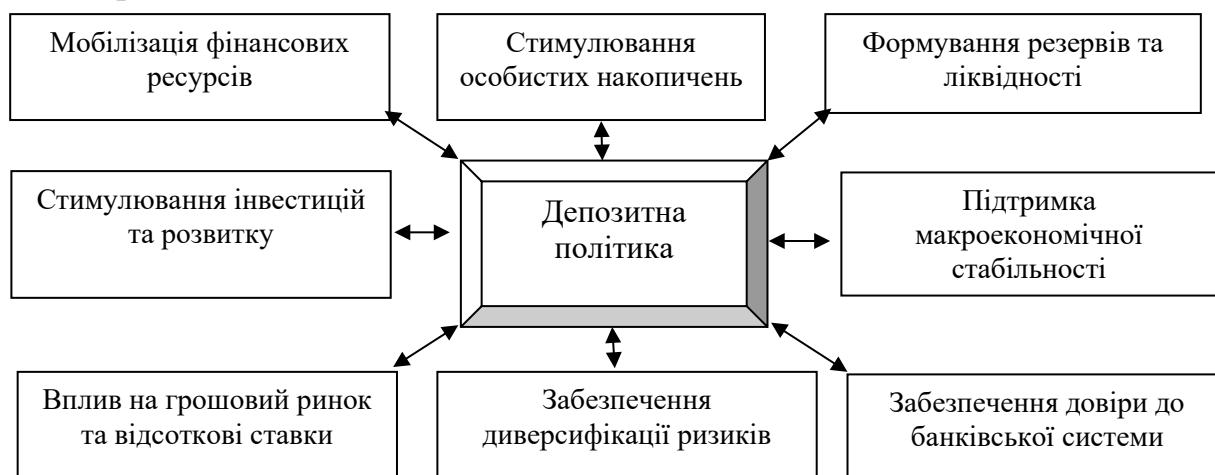

Рисунок 1 - Роль депозитної політики банків у забезпеченні макроекономічної стабільності країни та регулюванні грошової маси

**розроблено авторами*

Надійність збереження, стабільний дохід та чітке виконання умов договору банківського вкладу є ключовими аспектами для клієнтів банку [2]. Для банків залучення тимчасово вільних коштів у депозити сприяє підвищенню їх ліквідності, збільшенню обсягів активних операцій та формуванню їх ефективної структури, збільшенню джерел фінансування, диверсифікації ризиків, прискоренню безготівкових розрахунків, зменшенню вартості ресурсів порівняно з міжбанківськими кредитами, генерації прибутку [3]. Тому дослідження питань, пов'язаних із залученням більшого об'єму грошових коштів, удосконаленням депозитної політики і, відповідно - збільшення вкладів,

є актуальними в сучасних умовах фінансової нестабільності. НБУ повідомляє, що кількість письмових звернень українців до НБУ з питань угод за депозитами прирівнюється до 7% [1].

В нормативній базі наведені різні визначення досліджуваного поняття. Так, Закон України «Про банки і банківську діяльність» визначає вклад (депозит) в якості коштів в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті, які розміщені клієнтами на їх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку, які підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору [5]. Згідно з част. 1 ст. 1058 ЦКУ та у відповідності до умов договору банківського вкладу (депозиту), банк (одна сторона) приймає від вкладника (друга сторона) або для нього грошову суму (вклад), що надійшла та зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором [6].

У такий же спосіб знаходить свій вияв термін «вклад» (депозит) в Положенні «Про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій з юридичними і фізичними особами»: «вклад (депозит) – це грошові кошти в готівковій або безготівковій формі у валюті України або в іноземній валюті або банківські метали, які банк прийняв від вкладника або які надійшли для вкладника на договірних засадах на визначений строк зберігання чи без зазначення такого строку (під процент або дохід в іншій формі) і підлягають виплаті вкладнику відповідно до законодавства України та умов договору» [7].

Методологічні засади формування в бухгалтерському обліку інформації про фінансові зобов'язання, до яких належать залучені банком депозити, регламентуються МСФЗ 9 «Фінансові інструменти», застосування якого забезпечує надання доречної та корисної інформації користувачам фінансової звітності для здійснення оцінки обсягів, часу та невизначеності майбутніх грошових потоків [8].

Методика обліку депозитних операцій із клієнтами регламентується Інструкцією з бухгалтерського обліку операцій із фінансовими інструментами в банках України, а справедлива вартість визначається відповідно до вимог МСФЗ 13 «Оцінка справедливої вартості» [9, 10].

Відповідно до цього розслідування злочинів у сфері банківських послуг потребує проведення судової економічної експертизи, для якісного проведення якої необхідне відповідне забезпечення експертного дослідження: наукове,

організаційне, технічне, інформаційне. Визначення інформаційного забезпечення судової експертизи займає одне з провідних місць, оскільки дає змогу експерту вірно описувати, класифікувати об'єкти, що підлягають дослідженню, визначати напрями подальших дій, вибирати для застосування відповідні методики дослідження та спеціальні методи.

Відповідно до Науково - методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, до основних завдань експертизи документів фінансово - кредитних операцій по дослідженню операцій за депозитними рахунками фізичних осіб у банківських установах є: (1) визначення документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку депозитних операцій; (2) визначення документальної обґрунтованості оформлення та відображення в обліку банків їх фінансово-господарської діяльності; (3) визначення відповідності чинному законодавству відображення фінансово - господарських операцій банків вимогам нормативних актів з ведення обліку і подання звітності [11]. Слід зазначити, що коло досліджуваних питань невичерпне, але питання не повинні виходити за межі компетенції експерта - економіста.

Залежно від виду депозитної операції та кола завдань, які будуть вирішуватися експертом, вказаний перелік може бути розширений. Так, предметом експертного дослідження депозитних операцій є фактичні дані, які містяться в об'єктах дослідження та інформація про фінансово – господарські операції, що мають істотне значення для органу, який призначив експертизу. Для дослідження і встановлення фактичних даних експерту необхідно застосування спеціальних знань у галузі економіки. Нами згруповано об'єкти експертного дослідження операцій за депозитними рахунками клієнтів у банківських установах (табл. 1).

Обсяг необхідних для дослідження документів визначається конкретними обставинами справи та питаннями, які поставлені перед експертом. При проведенні експертного дослідження операцій за депозитними рахунками фізичних осіб у банківських установах часто для доказу досліджуваних питань, якщо вони найшли пряме відбиття у системі бухгалтерського обліку, надаються криміналістичні – почеркознавчі експертизи [4].

Нами наведено загальний алгоритм виконання економічної експертизи, експертного дослідження за депозитними операціями (табл. 2).

Таблиця 1

Об'єкти експертного дослідження операцій за депозитними рахунками клієнтів у банківських установах

I.	<i>Документи, що регулюють організацію обліку операцій за депозитними рахунками клієнтів</i>
	Статутні та реєстраційні документи банку; банківська ліцензія та письмовий дозвіл Національного банку України на здійснення операцій; депозитна політика, облікова політика та робочий план рахунків щодо депозитних операцій, дозволи головного банку відокремленим підрозділам на укладення договорів, порядок застосування ефективної ставки відсотка Постанови Правління, накази, розпорядження, тарифи і протоколи тарифного комітету, технологічні карти операцій, положення про порядок відкриття та ведення рахунків за вкладами в національній та іноземній валюті для фізичних осіб, тощо.
II	<i>Документи, що обґрунтовують здійснення операцій за депозитними рахунками клієнтів</i>
	Книги реєстрації відкритих рахунків, депозитні угоди з додатками, юридичні справи клієнтів, платіжні та касові документи, що підтверджують розміщення депозиту, зведені реєстри аналітичного та синтетичного обліку по обліку депозитів фізичних осіб, банківські виписки по рахунках щодо обліку операцій по депозитному договору; бухгалтерські облікові регістри, нарахованих процентів, а також по поверненню суми депозиту і виплати процентів; виписки банку по руху грошових коштів по депозиту та відсоткам згідно з розміщеним депозитом по договору, розпорядження бухгалтерії за підписом керуючого банком чи іншої уповноваженої особи про пролонгацію депозиту, тощо.
III	<i>Звітність банку</i>
	Баланс, форми фінансової, управлінської звітності [12]
	Перелік файлів з показниками статистичної звітності, що подаються банками відповідно до додатка 2 до Правил № 120, згруповані за напрямками звітної інформації [12]: «Дані про кількість клієнтів банків та кількість відкритих клієнтами рахунків», «Дані про депозити (за класифікаціями видів депозитів та контрагентів)», «Дані про отримані від нерезидентів кошти в іноземній валюті, банківські метали за договором про залучення вкладу (депозиту), кредиту (позики) та дані про обсяг сформованих резервів», «Дані про суми та вартість кредитів (у процентах річних) і суми та вартість депозитів (у процентах річних)», «Дані про суми і процентні ставки за наданими кредитами та залученими депозитами (за класифікаціями контрагентів і рахунків)», «Дані про процентні ставки за непогашеними сумами депозитів (за класифікаціями видів депозитів та контрагентів)».
	Звітність, яка подається до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [13]: Звіт про вклади фізичних осіб в учасниках Фонду гарантування вкладів фізичних осіб - форма звітності № 1Ф, Розрахунок суми початкового збору, що підлягає сплаті до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Розрахунок суми регулярного збору, що підлягає сплаті до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Розрахунок регулярного збору у формі диференційованого збору, що підлягає сплаті до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, Звітний файл "V" - Дані про перевірку бази даних про вкладників учасника Фонду, Аудиторський звіт, Файл 01X «Дані про залишки на рахунках», Звітний файл реєстру операцій - файл_RO, Файл 20X «Дані про обсяг залучених коштів, їх залишки на кореспондентському рахунку та стан перерахування коштів обов'язкових резервів на окремий рахунок у Національному банку України», Файл 6DX «Дані про дотримання економічних нормативів та лімітів відкритої валютної позиції»
IV	<i>Інші документи</i>
	Матеріали перевірок ФГВФО та нагляду НБУ, висновки зовнішніх аудиторів, листування з депонентами, їх правонаступниками, нотаріальними конторами, з податковими органами та ін. державними органами, інформація правоохоронних органів, що міститься в матеріалах розслідуваних справ.

** Узагальнено авторами на підставі [4, 12-14]*

Таблиця 2 - Загальний алгоритм виконання економічної експертизи, експертного дослідження за депозитними операціями

Перший етап – попереднє дослідження	
<i>Завдання: з'ясування мети дослідження, оцінка представлених у розпорядження експертів матеріалів з точки зору достатності для вирішення поставлених питань, формування загальної уяви про об'єкти дослідження, розроблення експертних версій; планування експертного дослідження</i>	
Блок 1	Експерт приймає до виконання постанову або ухвалою про призначення експертизи, або письмовою заявою (листом) замовника про проведення експертного дослідження, ознайомлюється з експертним завданням, установлює сутність суперечок (методичних підходів) між клієнтом (юридичної або фізичної особи) та банком, матеріалами справи, проводить попереднє ознайомлення та огляд об'єктів та матеріалів; визначає відповідну нормативну та законодавчу базу.
Блок 2	Після вивчення і систематизації представлених матеріалів справи (об'єктів дослідження), спеціальної літератури та інших джерел, які мають ставлення до предмету судової експертизи, експерт усвідомлює специфіку поставлених перед ними завдань, ступінь його складності і можливість його рішення на основі представлених об'єктів дослідження. Експерт встановлює достатність та якість представлених матеріалів, об'єктів дослідження; вивчає питання про необхідність порушення клопотань про надання додаткових матеріалів, необхідних для дачі висновку; при необхідності надання додаткових матеріалів складає клопотання про надання необхідних матеріалів; визначає необхідний комплекс методів дослідження (методик) і послідовність їх застосування; розроблює схеми дослідження за кожним із поставлених питань; складає план подальшого експертного дослідження, визначаючи при цьому необхідний комплекс методів дослідження і послідовність їх застосування, враховуючи інформацію, отриману під час вивчення матеріалів справи. Експерт у передбачених чинним законодавством випадках інформує особу про неможливість проведення експертизи. На даному етапі з урахуванням додатково наданих об'єктів, детально аналізуються, систематизуються, оцінюються проблемні ситуації, висуваються експертні версії, планується хід подальшого експертного дослідження
Другий етап – роздільне дослідження	
<i>Завдання: всебічне і повне вивчення властивостей та ознак досліджуваних об'єктів, формування проміжних висновків</i>	
Блок 3	<ul style="list-style-type: none"> - Експерт досліджує облікову, депозитну політику та внутрішні документи банку; - аналізує відповідність облікової, депозитної політики та внутрішніх документів банку, нормативними актам НБУ відносно порядку розміщення депозиту, дотримання банківською установою методології бухгалтерського обліку конкретних технологічних банківських процесів, визначених нормативними актами НБУ; - вивчає умови депозитного договору, звертаючи увагу на особливості, зазначені в табл.1; - досліджує повноту формування юридичної справи, відповідність номера договору номеру особового рахунку клієнта; - досліджує правильність і повноту заповнення всіх реквізитів у документах: відповідність сум зазначених цифрами та літерами; відсутність виправлень сум, дати в ордерах, чеках, ощадних книжках; наявність на первинних, прибуткових та видаткових документах підписів контролера і касира; правильність нарахування процентів «на період» та «за період» за рахунком клієнта, виплати суми процентів, приєднання їх до рахунку за вкладом, умовами яких передбачено капіталізацію; правильність оформлення документів і законність переоформлення вкладу при втраті ощадної книжки; наявність та правильність оформлення довіреності при відкритті рахунків іншою особою та інше, - виконання експертних процедур шляхом дослідження обліково-звітних даних щодо відповідності їх первинним документам, повноти відображення операцій в облікових регістрах, відповідності відображення операцій в обліку вимогам методології та практики бухгалтерського обліку і нормативним документам, - при необхідності вивчає методику, яка використовується банком для визначення валютного курсу, строків і комісій, пов'язаних з конвертацією валюти платежу у валюту зобов'язання під час виконання зобов'язань за депозитним договором.
Третій етап – стадія порівняльного дослідження	
<i>Завдання: встановлення ознак подібності (тотожності) та (або) розбіжності (відмінності) досліджуваних об'єктів</i>	
Блок 4	<ul style="list-style-type: none"> - Співставляє договори, підписані з клієнтами Банку, надані на дослідження, з відповідними типовими формам договорів, затверджених відповідними наказами/рішенням правління Банку (крім випадків укладання нетипових форм договорів відповідно до рішень колегіальних органів Банку); - аналізує дотримання банківськими установами методології бухгалтерського обліку конкретних

	<p>технологічних банківських процесів, визначених нормативними актами НБУ та внутрішніми положеннями банку;</p> <ul style="list-style-type: none"> - досліджує та аналізує сутність кореспонденції рахунків; - проводить дослідження облікових реєстрів, порядок ведення яких обумовлений обліковою, кредитною політикою банку та його внутрішніми положеннями; - досліджує відповідність даних облікових реєстрів первинним документам, при цьому зіставляються дані первинних документів із даними облікових реєстрів; з'ясовує відповідність дат, сум, кореспонденції рахунків умовам договору, дат зарахування банком коштів на рахунки депозиту та інших платежів. - при необхідності для з'ясування даних про відкриті рахунки, досліджує дані книги реєстрації відкритих рахунків в банку; - досліджує коректність відображення депозиту фізичної особи на рахунках бухгалтерського обліку банку; - проводить арифметичну перевірку правильності розрахунку процентів при умові додержання методу визначення кількості днів використання позики, щомісячного платежу; - співставляє дані первинних документів по розміщенню депозиту та сплаті відсотків з даними аналітичного та синтетичного обліку банку; - після вивчення всіх джерел інформації та відомостей, які містяться у матеріалах справи, експерт, за необхідності, на підставі первинних бухгалтерських документів, використовуючи відомості аналітичного обліку за відповідними рахунками, проводить арифметичну перевірку правильності відображення в бухгалтерському обліку операцій за депозитними рахунками по зазначеному виду вкладу та нарахованих процентів за ними згідно з наданими на дослідження відомостями, а також відповідність у бухгалтерському обліку зведеним аналітичним рахункам балансових рахунків, які ведуться в автоматизованій банківській системі, звіряються вхідні та вихідні салдо - їх відповідність даним аналітичного обліку, балансу установи банку; - після вивчення всіх джерел інформації та відомостей, які містяться у матеріалах справи, експерт на підставі первинних бухгалтерських документів, використовуючи відомості аналітичного обліку за відповідними рахунками, проводить арифметичну перевірку розрахунку ефективної відсоткової ставки з використанням програмного продукту Microsoft Excel.
<p>Четвертий етап – експертний експеримент <i>В залежності від виду завдань, які вирішуються експертним дослідженням, стадії експертного експерименту можуть бути відсутні</i></p>	
<p>П'ятий етап – оцінка результатів проведеного дослідження та формулювання висновків <i>Завдання: комплексна оцінка результатів проведеного експертного дослідження, формулювання висновків</i></p>	
<p>Блок 5</p>	<p>Застосувавши найбільш ефективні методи дослідження експерт здійснює групування та систематизацію результатів дослідження, складає висновки, логічно пов'язані з проведеним дослідженням, керуючись нормами чинного законодавства. Слід зазначити, що при проведенні досліджень за депозитними операціями експертом-економістом можуть бути надані висновки різної логічної форми.</p>
<p>Заключний етап – оформлення ходу та результатів експертного дослідження висновком</p>	
<p>Блок 6</p>	<p>Висновок оформляється у відповідності до норм чинного законодавства [11] на бланку експертної установи, підписується експертом (експертами), який (які) проводив(ли) дослідження. Підписи у заключній частині засвідчуються відбитком печатки експертної установи на кожній сторінці тексту заключних висновків. Якщо до висновку експерта додаються таблиці, діаграми тощо, вони також підписуються експертом (експертами); підписи засвідчуються відбитком печатки експертної установи.</p> <p>Документальні матеріали, які були об'єктом дослідження, а також надані для порівняльного дослідження зразки позначаються відповідними штампами і після проведення експертизи (дослідження) повертаються органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта).</p>

Адаптовано авторами на основі [4, 11, 15-16]

Висновки.

Отже, нами розглянуто особливості, на які слід звернути увагу при проведенні судово-економічних експертиз депозитних операцій у банківських установах. Виходячи з експертної практики в монографії нами запропоновано загальний алгоритм виконання (порядок проведення) експертного дослідження депозитних операцій.

Таким чином, виходячи з викладеного вище, можна зробити наступні висновки.

1. Доведено, що судова експертиза депозитних операцій, як найважливіший засіб у боротьбі із значними втратами, які спричинені зловживаннями, помилками персоналу та ризиками притаманними даним операціям, дозволяє захистити інтереси суб'єктів депозитних операцій.

2. Окреслені основні підходи, якими слід керуватися під час проведення економічних досліджень за депозитними операціями, сприятимуть проведенню дієвого експертного дослідження та отриманню більш обґрунтованих експертних висновків. Однак, розглянуті питання не можуть охопити весь спектр проблем, які постають перед судовим експертом під час досліджень депозитних операцій.

3. В кожному конкретному випадку експерт повинен докладно вивчити всі обставини справи та використовуючи свої професійні знання та навички надати об'єктивний та аргументований висновок.

4. Основним завданням експерта при проведенні судово - економічних досліджень для нормативного та документального підтвердження номінальної та ефективної відсоткової ставки за депозитним договором є перевірка: (1) правильності математичних підрахунків та їх відповідності умовам договору, (2) відповідності облікової та депозитної політики банку нормам чинного законодавства.